

ІЛЛОКУЦІЯ АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ ВИПРАВДАННЯ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ СУЧАСНОЇ ХУДОЖНЬОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА АМЕРИКАНСЬКОЇ ПРОЗИ)

Тетяна Мірончук
tatianakiev99@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Наталія Одарчук
natalylutsk@gmail.com

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна

Received December 9, 2016; Revised December 16, 2016; Accepted December 20, 2016

Анотація. У статті досліджується актоіллокутивний потенціал англійського побутового дискурсу виправдання шляхом зіставлення іллокутивних характеристик частотних у дискурсі виправдання мовленнєвих актів. Спираючись на змодельовані конструкти змісту виправдання, дифензивну інтенцію мовця визначено передумовою породження дискурсу виправдання. У результаті вивчення наявних у науковій літературі класифікацій мовленнєвих актів визначено, що домінантна іллокутивна сила дискурсу виправдання включає складові інформування та переконування, що типово представлено констативом та асертивом. Власне мовленнєвий акт виправдання визначено як кредитив з включеною перлокуцією винесення виправдального вердикту, яким регулюється міжсуб'єктна взаємодія.

Ключові слова: *дискурс виправдання, теорія мовленнєвих актів, асертив, констатив, кредитив, іллокутивна сила, перлокуція, дифензивна інтенція.*

Mironchuk, Tetiana; Odarchuk, Nataliia. English Justification Discourse: Towards the Illocutionary Force.

Abstract. The article studies the illocutions of the English justification discourse based on the speech acts prevalent in the analyzed text fragments. Typical logical structures modeled based on justificative proposition enabled identifying speaker's defensive intention to be a pivotal presupposition of the English justification discourse. The analysis of the speech acts revealed stating a fact and expressing believing to be basic illocutionary constituents of the justification discourse, with the former two being realized in the constantive and the assertive, respectively. When in an interpersonal interaction, the justification speech act proper is referred to as the creditive that suggests vindicative perlocution.

Keywords: *justification discourse, speech acts theory, assertive, constantive, creditive, illocutionary force, perlocution, defensive intention*

1. Вступ

Комунікативна лінгвістика, яка є на вістрі лінгвістичних досліджень сьогодення, у першу чергу звернена до дослідження різнорівневих одиниць мовленнєвої діяльності, однією із яких є дискурс. Сучасні підходи до вивчення дискурсу спираються на основоположні в комунікативній лінгвістиці теорії власне дискурс аналізу (Dijk, 1997; Schiffrin, 2001; Шевченко, 2005),

мовленнєвої діяльності (Habermas, 1981), мовленнєвих актів (Austin, 1962; Searle, 1979), конверсаналізу (Tsui, 1995), міжособистісної взаємодії та прагмалінгвістики (Grice, 1991; Leech, 1983).

Власне прагматика, визначувана Стівеном Левінсоном як вивчення значення мовного знаку у вжитку ("the study of meaning in relation to speech situations") (Levinson 1983: 5) виявляється найбільш ефективною при дослідженні одиниць комунікативного рівня – одиниць мовлення. Саме прагмасеміологічний підхід, який передбачає вивчення змісту одиниці від значення знака до його форми вираження у вжитковому контексті, тобто з залученням широкої соціореферентної ситуації, може забезпечити виявлення повного змісту у дискурсі. Дискурс виправдання є окремим зразком структурно комплексної та змістовно неоднорідної мовної одиниці, яка вербалізує комунікативну ситуацію «звинувачення – неприйняття звинувачень» і представляє некорпоративний тип мовленнєвої взаємодії комунікантів.

У науковому архіві комунікативної лінгвістики наразі наявні дослідження низки дискурсів некорпоративної взаємодії, які дотичні до дискурсів виправдання ознакою прояву непоступливого вольового стану мовця (Tannen, 1995; Gruber, 1998; Rees-Miller, 2000; Tatsuki, 2000; Auwera & Alsenoy, 2016).

Проте, на сьогодні в лінгвістичних студіях відсутні дослідження *дискурсу виправдання* – комунікативної одиниці надсегментного рівня – *розумово-комунікативної ситуації*, у якій реалізується комунікативний намір мовця довести власну/ чийсь правоту чи невинуватість. Відтак, *актуальність* цієї роботи визначається як назрілістю вивчення природи (безпосередньо генези та функціонування) дискурсів виправдання будь-якої сфери комунікації: побутової, релігійної, дипломатичної, юридичної, так і узгодженістю таких наукових розвідок з сучасною дискурсивно-комунікативною парадигмою розвитку лінгвістики, а також необхідністю розширення таксономічного ряду дискурсів, які властиві лінгвобританській культурі.

Мета цієї статті – вивчення іллокутивного потенціалу побутового дискурсу виправдання інструментарієм ТМА. З'ясування власне іллокутивних актів, що частотні в МАВ, складових їх іллокуцій та їхніх дистинктивних ознак сприятиме розумінню механізмів, що забезпечують ефективність досягнення комунікативної мети (бути виправданим, у нашому випадку), і загалом слугуватиме підґрунтям для виявлення тактик та стратегій дієвого впливу на адресата, у чому вбачається можливість *практичного застосування висновків* дослідження.

Основними завданнями для досягнення поставленої мети визначаємо:

– виявлення домінантної інтенції мовця – продуцента дискурсу виправдання;

– встановлення провідної іллокутивної сили мовленнєвого акту виправдання (МАВ) відповідно до основних комунікативних типів дискурсу виправдання;

– вивчення спільних та відмінних іллокутивних характеристик мовленнєвих актів, частотних у виправдовувальному дискурсі.

Із позицій прагмалінгвістики зміст висловленого можна збагнути, проаналізувавши його актоіллокутивний інструментарій. Для цього важливим є виявити, яку нішу в таксономіях іллокутивних актів посідає МАВ.

У класифікації мовленнєвих актів Дж. Остіна суголосними з іллокуціями МАВ знаходимо класи експозитивів, вердиктивів та екзерситивів (Austin 1962: 151–162). Експозитивами можна розтлумачити точку зору, пояснити суть аргументів чи повідомити про щось. За вердиктивами закріплюється функція винесення офіційної чи неофіційної ухвали–судження у термінах «істинно» – «хибно», тоді як екзерситиви мають своєю пропозицією «правильний вчинок» – «неправильний вчинок» і реалізують іллокуцію виконання вироку.

Іллокутивні функції ствердження, повідомлення чи констатації в класифікаціях Дж. Серля (Searle 1979: 1–23) підпорядковані класам репрезентативів чи асертивів. За останніми закріплюється функція не лише промовляння певної пропозиції, але й надання їй певної дійсності; тобто іллокутивна сила репрезентативів включає функцію переконування.

Важливо зазначити, що у класифікаціях мовленнєвих актів вихідним є положення про наявність в МА двох частин – пропозиції й засобу, який виступає показником функції. Як правило, таким показником є іллокутивне дієслово. Проте при інтеракції іллокутивна сила дієслова підпорядковується цілям взаємодії і не є домінантним критерієм для ідентфікації комунікативних одиниць. Тому в багатьох класифікаціях до таксономічного інструментарію додаються позалінгвальні чинники (комунікативно-діяльнісна позиція мовця, насамперед), які разом із іллокутивною силою дієслова формують глобальну інтенцію МА.

Одним із позалінгвальних чинників при визначенні суті породжуваного мовленнєвого акту є прогнозованість/непрогнозованість здійснювати вплив з метою зміни когнітивного стану адресата. На такому дихотомічному принципі побудована класифікація Й. Ауєра (Auwera 1980: 258), у якій асертиви покликані не лише сповіщати, а й виражати погляд (*believing*), тобто виступати актами впливу.

Іншим позалінгвальним чинником, який залучається до класифікацій мовленнєвих актів, є метакомунікативна функція мовленнєвого акту. Урахування інтеракційного критерію має місце й у класифікації Дж. Ліча, де простежується відповідність іллокутивної сили акту психологічному стану мовця, тому асерція супроводжується психологічним кредитивом (Leech 1983: 211–212]. Йому співзвучний і констатив в класифікаціях К. Баха та Р. Харніша (Bach & Harnish 1979: 42–46), оскільки крім пропозиції ствердження, констатація своїм засобом має вираження ставлення до адресата. Мовленнєві відрізки в класифікації Д. Вундерліха (Wunderlich 1980: 297) класифікуються за критерієм соціальних потреб (зацікавленість мовця в інтеракції) та ролі МА в інтеракції. Звідси його репрезентатив, поза своїм іллокутивним

призначенням, виконує функцію регулятива міжособистісних стосунків. Класифікації іллокуцій Т. Бальмера та В. Брененштуля (Ballmer & Brennenstuhl 1981: 34) ідентифікують інституційні моделі; вони, хоча й співвідносні з іллокутивними дієсловами, проте стосуються мовленнєвих одиниць вищого порядку – дискурсів.

У класифікації Бр. Шлибен-Ланге (Schlieben Lange 1975: 45–46) знаходимо класи комунікативів, констативів, репрезентативів та регулятивів. Констативи служать для вираження раціональної інформації сказаного: *Aussagen qua Aussagen*. Прототипом даного мовленнєвого акту є асертиви Дж. Серля, а базовими іллокутивними дієсловами виступають дієслова «оповідальної» семантики»: *erzählen, erläutern, berichten, voraussagen, beschreiben*. Комунікативи задаються дієсловами широкої семантики «говоріння»: *sagen, nuscheln, sprechen, reden, fragen, antworten, zitieren*. За репрезентативами закріплюється функція самовираження мовця перед слухачем засобами дієслів «цілепокладання»: *offenbaren, gestehen, verdunkeln, lieben, wollen, wissen, denken, hoffen*. Клас регулятивів служить для «практичного застосування висловленого», тобто цим класом експлікуються міжособистісні стосунки. Усі виділені класи автор співвідносить із філософськими категоріями «бути :: здаватись», «існувати :: проявляться», «бути :: слугувати» (Schlieben Lange 1975: 111–114). Звідси, вживання констативів співвіднесено з філософською категорією «бути :: здаватись»; репрезентативи співвідносяться з філософськими категоріями «існувати і проявляться», а критерієм виокремлення регулятивів є аксіологічна зв'язка «бути і слугувати» (Schlieben Lange 1975: 45).

Співвіднесення мовленнєвих актів із філософськими категоріями характерне і Ю. Хабермасу. Об'єктивна дійсність представлена в його концепції поняттями «істинність», «щирість», «правильність». Разом із тим беруться до уваги критерії вираження позиції та ставлення мовця до адресата (Habermas 1981: 372). У запропонованій Ю. Хабермасом класифікації зустрічаємо констативи, регулятиви, репрезентативи. У констативах висловлення співвіднесене з категорією «істинності», у репрезентативах – із «щирістю», у регулятивах – із «правильністю». Крім того, констативу властивий когнітивний модус висловленого і його темою є пропозиційний зміст. Репрезентативи протиставляються констативу експресивним модусом і фокусом на інтенцію мовця.

Загалом варто зазначити, попри те, що наявні класифікації мовленнєвих актів нерідко базуються на різних критеріях – логіко-пропозиційному, психо-соціальному, інтеракційному – все ж у всіх проаналізованих класифікаціях вирізняються мовленнєві акти, іллокутивна сила яких проявляється в інформуванні та здійсненні вербального чи акціонального впливу, що знаходить номінації в асертивах, констативах та регулятивах. На нашу думку, факт виокремлення таких актів зумовлений природою процесу комунікації: за даними класами закріплюється першочергова та двоєдина функція спілкування – передача інформації та регулювання соціальної взаємодії.

2. Методи

Дослідження виконане на основі дескриптивного методу, контекстуального аналізу, аналізу дієслівних іллокуцій, методу статистичної обробки ілюстративного матеріалу, прагматичного аналізу синтагмем.

Для з'ясування домінантної інтенції мовця у дискурсі виправдання відібраний ілюстративний матеріал було згруповано у три класи відповідно до комунікативної мети дискурсу виправдання – заперечна, поступливо-протиставна, поступливо-пояснювальна. Для виявлення провідної іллокутивної сили дискурсу виправдання була проаналізована семантика дієслів з 560 дискурсів виправдання, якими мовець актуалізує намір довести власну/чиюсь правоту чи невинуватість. Для встановлення типових мовленнєвих актів (МА) дискурсу виправдання частотні іллокутивні дієслова були співвіднесені з наявними у літературі класифікаціями МА.

3. Процедура дослідження та обговорення результатів

Основною інтенцією мовця, що породжує дискурс виправдання, є дифензивна мета, яка присутня у кожному з виділених комунікативних типів виправдовувального дискурсу – заперечний, поступливо-протиставний, поступливо-пояснювальний. Типово МАВ представлений констативами, асертивами та регулятивами. Провідною іллокутивною силою дискурсу виправдання є асерція – ствердження та запевнення у невинуватості чи правоті. Зазначена іллокутивна сила актуалізує себе в експліцитних мовленнєвих актах виправдання, представлених трьома типовими пропозиційними конструктами змісту – *“I did not do it”*, *“I did it but...”*, *“I did it because...”*. Превалювання асертивної іллокутивної сили у МАВ першого та другого підтипу – заперечення провини чи протиставлення – створює додаткову прагматичну ознаку дискурсу виправдання – інтенсивність та суб'єктивність, тоді як домінування констативної іллокуції у МАВ третього підтипу – поступливо-пояснювальний – надає дискурсу виправдання додаткових прагматичних ознак інформативності та об'єктивності. Співвіднесеність МАВ з класом регулятивів базується на інтеракційному критерії – поміщеності МАВ у дискурс, у зв'язку з чим МАВ реалізує не лише іллокуцію доведення істини чи переконування, а й залучає глобальну праксемічну інтенцію – відновлення позитивного ставлення (*“positive stance”*) до обвинувачуваного через винесення виправдального вердикту. Визначаємо, що у площинному вимірі МАВ – асертив, у діяльнісному – регулятив (кредитив).

Виправдання, будучи універсальним феноменом людської свідомості, знаходить своє втілення у виправдовувальному дискурсі – мовленнєвому продукті мовця, наміром якого є довести власну/чиюсь правоту чи невинуватість. Виправдовувальний комунікативний намір мовця актуалізується у мовленні мовленнєвими актами виправдання (МАВ), у якому домінують асертивні іллокуції.

Упродовж аналізу ілюстративного матеріалу було помічено, що розповідні з точки зору граматичної будови речення (РР) складають основний пласт

дискурсів виправдання. Закономірним є те, що, будучи внесеними у простір виправдання, РР виконують функцію ствердження згідно зі своїм комунікативним призначенням заперечувати провину чи доводити допустимість вчинку, що рівнозначно сумі цілей інформування та переконування.

У спробі віднайти термінологічну номінацію названим функціональним змістам у ТМА було виявлено, що ціль ствердження (ствердження правоти, відсутності провини чи морально-правої допустимості вчинку закріплюється за класами репрезентативів, констативів, асертивів, регулятивів, вердиктивів та екзерситивів. Уважаємо, що репрезентативи інтегрують ознаки констативів та асертивів. Відмінності між останніми зумовлені домінуванням різних складових іллокутивних сил – інформування, що характерно констативу, та здійснення впливу, що притаманне асертиву а також і регулятиву. Ототожнення МАВ з мовленнєвими актами вердиктиву, екзерситиву та нормативу виправдане з позиції теорії мовленнєвої діяльності, коли відправним критерієм служить праксемічна одиниця – вчинок, подія, тобто фрагмент дискурсивної генези.

Наше наступне завдання – визначення питомої ваги констативних, асертивних та регулятивних мовленнєвих актів у дискурсі виправдання. Для цього проведемо розмежування спільних та відмінних ознак кожного за умови їх поміщеності у простір виправдання. При розмежуванні асертивів, констативів та регулятивів беремо до уваги положення про існування інформативного та неінформативного мовлення, де власне інформативне мовлення займає незначну частку; про нетотожність референтів факт та подія, останній з яких має своїм каузатором суб'єкта мислячого з його набором комунікативних та оцінно-світоглядних установок; про існування в іллокутивному акті об'єктивного компоненту (пропозиція) та суб'єктивного (цілеустановка); включеність/ невключеність перлокутивного ефекту до висхідної інтенції.

В основі асертивного та констативного МА лежить те, що репрезентує світ як існуючий тим чи іншим способом (Austin, 1986; Stalnaker, 1978; Searle, 1979). За цією ознакою МА об'єднуються репрезентативами. Проте спосіб представлення фрагменту дійсності асертивними та констативними МА відбувається на різних підставах. На думку прихильників філософії мови, ментальний стан знання про дійсність передбачає знання фактів і наявність точок зору про факти. При чому різниця між двома полягає у наявності «власника» у точок зору та його неіснуванні у фактів та причин, оскільки вони є об'єктивними даними (Вендлер 1987: 302). Відповідно у виправдовувальному дискурсі можна виокремити акти, змістом яких є відображення факту, а ціллю – інформування про наявний стан. Такі іллокуції властиві констативам. Власне їм протиставляються МА, що їх змістом є ствердження чи запевнення переконаності мовця у факті, а ціллю – нав'язування суб'єктивної позиції. Такі іллокуції властиві асертивам. На відміну від асертивів та констативів, регулятивам властива кредитивна іллокуція. Фактично констативна іллокуція виражається в інформуванні про відсутність

провини чи належність учинку до аксіологічного простору належного. Асертивна іллокуція МАВ передбачає переконування адресата у відсутності провини чи допустимості учинку обвинуваченого. Іллокуція регулятиву у МАВ полягає у висловленні підтримки та відновленні довіри до обвинуваченого. Це, у свою чергу, є свідченням належності актів виправдання до сфери соціальної взаємодії, у якій домінантним є поняття емпатії.

Якщо взяти до уваги положення Дж. Остіна (Остин, 1986) про нерозривне існування в МА двох суперечливих сутностей – конвенційного (незалежного від мовця способу розпізнання цілі акту) та інтенційного (уособленого нав'язування позиції мовця), то можна твердити, що констативи та асертиви об'єднуються конвенційним компонентом, за яким пропозиції кожного передають ціль інформування. Проте констатив та асертив протиставляються за інтенційним компонентом, за яким кінцевою метою асерції є переконання. Окрім того, акт інформування в асертивів та регулятивів включений до психологічного акту запевнення чи ствердження, що є способом нав'язування суб'єктивної думки та вираження світоглядної позиції відповідно. Суб'єктивний компонент у констативів нейтралізований, ціль повідомлення чи доведення до відома адресата замикає намір мовця.

На підтримку існування асертивів і констативів свідчить характерне для прагматичної логіки розмежування просто констатацій фактів від їх стверджень, де останні передбачають вираження ставлення мовця до змісту судження. За визначенням Р. Столнейкера, асертивий та регулятиви, будучи поміщеними в конкретну ситуацію спілкування, покликані впливати та регулювати стосунки між учасниками спілкування (Stalnaker 1978: 315). Здійснення впливу на адресата забезпечується потенціалом персуазивних характеристик, властивих асерції, та набором комунікативно-діяльнісних праксем, властивих регулятивам.

Поділяючи точку зору Карабана В. І. про закріпленість за репрезентативами широкого кола дискурсивних цілей, однією з яких є здійснення впливу на свідомість адресата (Карабан 1989: 37) з метою зміни його структури знань чи активізації фрагменту дійсності, ми, включаючи до класу репрезентативів констативи, асертиви та регулятиви, вважаємо, що спосіб впливу на адресата в МАВ різниться в названих МА характером мотивації іллокутивної сили. Оскільки пропозицією констативу є фактологічні знання (у випадку дискурсу виправдання – констатація відсутності провини чи неправового/ аморального вчинку), то їх істинність очевидна та самодоведена. Тому, називаючи факт дійсності шляхом констатації, мовець підкріплює неспростовність викладеної інформації, спираючись на об'єктивну даність факту:

– “*You have been telling me lies.*”

– “*I have not... I can explain that. You'll see the answer in our constitution, actually, rule 4*” (Rendel 1985:131).

Вважаємо неспростовність вагомим чинником для здійснення впливу на адресата у випадку ситуації виправдання. До того ж, передумовою істинності констативу виступає раціональна (фактологічно-доказова) мотивація іллокутивної сили. При асерції істина не констатується, а стверджується, тому пропозицією асертиву є знання суб'єктивовані. Істинність пропозиції ймовірна; вона очевидна для мовця, але потребує перевірки на об'єктивність для адресата. Вплив на адресата здійснюється через психологічні канали, оскільки асертиву притаманна бенефактивна мотивація іллокутивної сили. Заперечення провини, яким у наступному прикладі ілюструється виправдання мовця є не фактом, а точкою зору з погляду логічної семантики, тому предикація змісту правди є лише ймовірною і експресивно виражальною з боку мовця:

– *“Does your father know ... that you have had affairs with other men?”*

– *“But I haven't had affairs with other men” (O'Hara 1985: 275).*

За наявності регулятивного МАВ істинність пропозиції дезиративна (бажано-очікувана), вона не може бути доведена іллокуцією, оскільки пропозиція МАВ спирається не на факти, а події, де правильність учинку описується епістемічним оператором «доречно»/ «допустимо», а мотивація МАВ носить суб'єктно інструментальний (утилітарний) характер.

“You want to talk to me about Dr. Kerrison's alibi... Of course, it's quite ridiculous that he should have to provide on a man so gentle, totally incapable of violence. He was certainly at home until after nine and I saw him again less than an hour later... (James 1977: 326).

Можна сказати, що за результатом впливу констативи – результатом центровані, самодостатні, асертиви – результатом-прогнозовані (мовець програмує адресата на потрібну для нього реакцію), а регулятиви – результатом-включені, розуміючи те, що висхідна інтенція мовця на виправдання вчинку обвинуваченого реалізує себе не лише у мовленні, а й у практичних діях, умовно названих виправдовувальних перлокутивах.

Нетотожність іллокутивних сил констативу, асертиву та регулятивну засвідчується сутністю референтів, де констатив відсилає до факту дійсності, а асертив та регулятив – до відтворюваної або здійснюваної події. Якщо факти сприймаються як об'єктивна реальність, то події підлягають перевірці на віру. Ми схиляємось до точки зору З. Вендлера про те, що пропозиції факту об'єктні, тоді як пропозиції подій уособлені, оскільки не позбавлені «референційних перифраз» (Вендлер 1986: 267). До того ж, якщо при виправдовувальній асерції мовець висловлює точку зору, співвідносно з індивідуальною системою координат «правильності», то іллокуції виправдовувального регулятиву маніфестують події, якими перевірена на виправданість дійсність маркується оператором «допустимо»/ «прийнятно».

Згідно з настановами Дж. Остіна, розуміємо, що суттєва відмінність констативів та асертивів виявляється у тому, що в асертивних МА увага акцентується на іллокутивній силі (у МАВ – переконання у відсутності

провини обвинуваченого), а ступінь відповідності пропозиції дійсності абстрагується:

“Well, I keep telling you. I didn’t do it. I don’t care how much evidence there is. You got to believe me. I didn’t do it” (Pronzini 1990: 137).

При констатації, навпаки, абстрагується іллокутивний аспект, а увага акцентується на локутивному, тобто на наявній відповідності пропозиції фактам дійсності (у МАВ акцентується факт відсутності провини):

“...I had no criminal record...” (Amys 1991: 81).

У регулятивних мовленнєвих актах виправдання акцентується перлокутивний компонент – виправдання обвинуваченого респонсивною дією – зняття обвинувачень, винесення виправдального вердикту, відновлення соціального статусу:

“It might be reasonable to assume that Mr. Good didn’t set a trap himself to persuade me of his innocence” (Francis 1992: 282).

“I have brought no accusation against you...” (Christie 1945:173).

Узагальнюючи критерії, за якими вище цитованими авторами розрізнялись іллокуції мовленнєвих актів, частотних в МАВ, їх у вигляді таблиці.

Таблиця 1

Диференційні ознаки констативу, асертиву та регулятиву

№	Критерій	Констатив	Асертив	Регулятив
1.	індексальність іллокутивної сили	інформативна	інтенційна	кредитивна
2.	мотивація вибору іллокутивної сили	раціональна	бенефактивна	інструментальна (утилітарна)
3.	когнітивна стратегія	абстрагується іллокутивний компонент	акцентується іллокутивний компонент	акцентується перлокутивний компонент
4.	модус пропозиції	когнітивний (раціональний)	експресивний (суб’єктивно-модальний)	епістемічний (деонтивно-модальний)
5.	регістр пропозиції	істинність очевидна	істинність ймовірна	істинність дезиративна
6.	референт	факт (пропозиція об’єктна)	точка зору (пропозиція уособлена)	станс (позиція мовця на підтримку; пропозиція подієва)
7.	аксіологічна зв’язка	«бути/ існувати»	«здаватися/ проявлятися»	«бути/ слугувати»
8.	характер перлокуції	результато-центрований	результато-прогнозований	результато-включений

9.	регістр мовлення	інформативний	експресивний	метакомунікативний
10.	регістр комунікації	інформативний	експресивний	діяльнісний
11.	характер знань	онтологічний: істинність	психологічний: щирість	соціальний: правильність
12.	індекс персуазії	оповідальність/ доведеність до відома	ствердження/ запевнення	акціональність (переконування дією)

Отже, суттєвою особливістю мовленнєвого акту виправдання є здатність і покликаність впливати на свідомість адресата, тобто перлокутивні настанови залучаються не лише до кінцевої інтенції, за якої вплив, як результат мовленнєвої дії, властивий будь-якій комунікації, а й до висхідної інтенції. Це явище можна пояснити двома аргументами. З одного боку, виправдання функціонує у тому зрізі комунікації, який центрується живим суб'єктом мовлення й ведеться через призму його інтересу; з іншого боку, в мовленнєвих діях виправдання рефлектується когнітивна зона, скріплювана психологічними настановами переконування, настоювання, запевнення, апелювання, спонукання. Стає очевидним, що констатив у виправдальному дискурсі не може бути відфільтрованим від епістемічних передумов, позаяк останні складають засади позамовної дії виправдання – винесення виправдального вердикту. Навіть такі твердження, які зовні позбавлені людського фактору “*It was manslaughter*” (Gardner 1987: 114), “*It was an accident*” (Gardner 1987: 107), є суб'єктивовані за модусом, оскільки вони вживаються при виправданні для ствердження суб'єктивної точки зору чи засвідчення істинності висловленого. Тут ми визнаємо точку зору З. Вендлера (Вендлер, 1986: 269–270), Р. Хілпінена (Хилпинен 1986: 304, 306), що факт може бути в тому, що стверджується, але саме твердження є не фактом, а інтерпретованою відповідно до суб'єктивних потреб пропозицією. Ознаки запевнення, ствердження є інтенційними характеристиками, якими наділяється асертив та регулятив. Звідси логічно припустити висновок, що при виправданні відбувається асертизація прагматичного простору, яка сублімує як ступінь проявлення іллокутивної силу констативу, так і частотність вживання констативного акту. Підпорядкованість цілям асертиву породжує призначення констативу виконувати супутні асертиву функції. На нашу думку, саме виправдовувальний асертив виконує перформативну функцію (виправдання відбувається шляхом ствердження невинуватості), тоді як виправдовувальний констатив – описову функцію через обґрунтування чи доповнення інформації, викладеної в асертиві. Натомість виправдовувальний регулятив є респонсивним перлокутивним виправдальним вердиктом, актом взаємодії, що ним реалізується утілення висхідної інтенції виправдання обвинуваченого й есплікується прагматична умова успішності комунікативного акту виправдання. У згаданих вище класифікації Дж. Остіна (Austin 1962: 151–162)

і К. Баха та Р. Харніша (Bach & Harnish 1979: 111) виправдання як дискурсивна одиниця реалізує іллокуцію вердиктиву (винесення позитивного вердикту) чи екзерситиву (виконання «позитивної» по відношенню до обвинуваченого дії). У ще ширшому визначенні, виправдання набуває ознак праксемічної одиниці – одиниці дискурсивно-соціальної практики (термін Jorgensen & Phillips (2002; 2008)). Іллокуція подієвої метакомунікативної одиниці інкорпорує акціональну інтенцію – інтенцію події, складену з комунікативної мети сценарного розгортання ситуації та колективної інтенції усіх учасників події. За таким критерієм дискурс постає як нормативний інституалізований комунікативний акт (Ballmer & Brennenstuhl 1981: 34), визначуваний акціональними іллокуціями *blame/ accuse :: judge :: defend :: vindicate*.

4. Висновки

Отже, для визначення актоіллокутивної ніші мовленнєвого акту виправдання були проаналізовані класифікації Дж. Остіна, Дж. Серля, К. Баха та Р. Харніша, Дж. Ліча, Д. Вундерліха, Й. Оуера, Бр. Шлибен-Ланге, Ю. Хабермаса, Р. Столнейкера, В. І. Карабана, З. Вендлера, З. Хілпінена, Т. Бальмера та В. Бренненштуля, які базуються на логіко-пропозиційному, інтеракційному, психо-соціальному критеріях.

Відповідно до цих критеріїв, на інтеракційному рівні МАВ було визначено як психологічний кредитив, тобто регулятив міжсуб'єктної взаємодії. Було встановлено, що основними складовими іллокутивної сили МАВ є інформування (*fact stating*) та переконання (*believing*), що властиво МА констативу та асертиву. Ці акти є домінантними іллокуціями МАВ. Якщо констативні та асертивні МАВ актуалізуються у двовимірному просторі – інтенція мовця та її утілення в іллокуції висловлення, то регулятивні МАВ функціонують у тривимірному просторі, у якому реалізується інтенція мовця виправдати обвинувачуваного, іллокуція акту виправдання, спрямована на переконання у невинуватості обвинуваченого, та перлокутивна дія, спрямована на відновлення позитивного ставлення до обвинуваченого. На діяльнісному рівні МАВ отримує визначення виправдовувального дискурсу. Реалізуючи глобальну інтенцію учасників міжсуб'єктної взаємодії та комунікативної мети ситуації «обвинувачення»-»виправдання», яка полягає у винесенні виправдального вироку, іллокуція виправдання ототожнюється з вердиктивами та екзерситивами, в залежності від початкової чи завершальної фази фрагменту виправдальної події. При цьому на праксемічному рівні сам дискурс виправдання набуває визначень інституалізованого нормативу.

Виокремлення інтегральних та диференційних ознаки констативного, асертивного та регулятивного МАВ здійснювалось на підставі таких критеріїв складової іллокуції як індексальність іллокутивної сили, мотивація вибору іллокутивної сили, когнітивна стратегія, модус та реєстр пропозиції висловлення, референт, аксіологічна зв'язка, перлокуція, реєстр мовлення, реєстр комунікації, характер знань та індекс персуазії.

Подальше вивчення прагматики дискурсу виправдання вважаємо доречним провести шляхом дослідження мовленнєвих актів виправдання, які формують експліцитні та імпліцитні дискурси виправдання.

Література

References

1. Вендлер З. Причинные отношения // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 18: Логический анализ естественного языка. – М.: Прогресс, 1986. – С. 264–277.
Vendler, Z. (1986). *Prichinnije otnoshenija [Causal Relations]*. In: *New in World Linguistics*, (pp. 264-277), Issue 18: *Study in Logic of Natural Language*. Moscow: Progress.
2. Вендлер З. Факты в языке // Философия, логика, язык. – М.: Прогресс, 1987. – С. 293–318.
Vendler, Z. (1987). *Fakti v jazike [Facts in Language]*, (pp. 293-318). In: *Phylosophy, Logic, Language*. Moscow: Progress.
3. Йоргенсен, Марианне В., Филлипс Луиза Дж. (2008). Дискурс-анализ. Теория и метод. Харьков: Гуманитарный Центр [*Humanitarian Centre*].
Jorgensen, M & Phillips, Louise. (2002). [Discourse Analysis as Theory and Method]. – London; Thousand Oaks; New Delhi.
4. Карабан В. И. Сложные речевые единицы: прагматика английских асиндетических полипредикативных образований: [монография] / Карабан В. И. – К.: Вища школа, 1989.
Karaban, V. I. (1989). Slozhnije rechevije jedinitsi: pragmatika anglijskikh asindeticheskikh polipredikativnikh obrazovanii [Complex Speech Acts: Pragmatics of English Asyndetic Polypredicative Formations]. Kyiv: Vyshcha Shkola.
5. Остин Дж. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17: ТРА. – М.: Прогресс, 1986. – С. 22–129.
Austin, J. (1986). *Slovo kak deistvije [Word as Action]* In: *New in World Linguistics*, (pp. 22–129), Issue 17: *Speech Acts Theory*. М.: Progress.
6. Хилпинен Р. Семантика императивов и деонтическая логика // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 18: Логический анализ естественного языка. – М.: Прогресс, 1986. – С. 300–318.
Hilpinen, R. (1986). *Semantica imperativov i deonticheskaja logika [Semantics of Imperatives and Deontic Logic]*. In: *New in World Linguistics*, (pp. 300–318), Issue 18: *Study in Logic of Natural Language*. Moscow: Progress.
7. Шевченко І. С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / І. С. Шевченко, О. І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: [кол. монографія] / [за заг. ред. І. С. Шевченко]. – Х.: Константа, 2005. – С. 21–28.
Shevchenko, I. (2005). *Dyskurs jak myslenevo-komunikatyvna diyalnist [Discourse as Mental and Communicative Activity]*. In: *Discourse as Cognitive and Communicative Phenomenon*, (pp. 21–28). I. Shevchenko, (ed.). Kharkiv: Konstanta.
8. Austin, J. L. (1962). *How to do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press.
9. Auwera, J. van der. (1980). On the Meaning of Basic Speech Acts. *Journal of Pragmatics*, 4 (3), 253–303.
10. Auwera, J. van der & Alsenoy, L. van. (2016). On the Typology of Negative Concord. *Studies in Language*, 40, 473–512.
11. Bach, K. & Harnish, R. M. (1979). *Linguistic Communication and Speech Acts*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
12. Ballmer, Th. T. & Brennenstuhl, W. (1981). *A Study in the Lexical Analysis of English Speech Activity Verbs*. New York, Berlin: Ruhr-Universität.
13. Dijk, T. A. van. (1997). The Study of Discourse. In: *Discourse as Structure and Process*, (pp. 1–35). London: Sage Publications.
14. Grice, H. P. (1991). Logic & Conversation. *Pragmatics*, 305–316.
15. Gruber, H. (1998). Disagreeing: Sequential Placement and Internal Structure of Disagreements in Conflict Episodes. *Text*, 4 (18), 467–503.

16. Habermas, J. (1981). Theorie des kommunikativen Handelns. In: *Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
17. Leech, G. N. (1983). Principles of Pragmatics. New York, London: Longman.
18. Levinson, S. (1983). Pragmatics. London, New York, Melbourne etc: CUP.
19. Rees-Miller, J. (2000). Power, severity & context in disagreement. *The Journal of Pragmatics*, 8 (32), 1087–1111.
20. Searle, J. R. (1979). *Expression and Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
21. Schiffrin, D. (2001). *Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell.
22. Schlieben Lange, Br. (1975). *Linguistische Pragmatik*. Stuttgart, Berlin: Kohlhammer.
23. Stalnaker, R. (1978). Assertion. In: *Syntax & Semantics*, (pp. 315–333), Vol. 9: *Pragmatics*. New York, San Francisco, London.
24. Tatsuki, D. H. (2000). If my complaints could passion move: an interlanguage study of aggression. *The Journal of Pragmatics*, 7 (32), 1003–1007.
25. Tannen, D. (1995). *You Just Don't Understand*. N.Y.: University of California.
26. Tsui, A. B. M. (1995). English Conversation. Oxford: Oxford University Press.
27. Wunderlich, D. (1980). Methodological Remarks on Speech Act Theory. In: *Speech Act Theory & Pragmatics*, (pp. 291–312), Vol. 10. Dordrecht : D. Reidel Publ. Comp.

Джерела ілюстративного матеріалу

Sources

1. Amis, M. (1991). *Time's Arrow*. London: Penguin Book.
2. Christie, A. (1945). *Death Comes at the End*. London: Fontana.
3. Francis, D. (1992). *Longshot*. New York: Fawcett Crest.
4. Gardner, J. (1987). *The Sunlight Dialogues*. New York: Vintage Books.
5. James, P.D. (1977). *Death of an Expert Witness*. London: Penguin Books.
6. O'Hara, J. (1985). *Ten North Frederik*. New York: Carol and Graph Publ.
7. Pronzini, B. (1990). I didn't Do It. In: *New Crimes*, 2, (136–140). London: Robinson Publ.
8. Rendel, R. (1985). *All Unkindness of Ravens*. London: Hutchinson.